

GRĮŽIMO SAVIN GENIJAI: SH. ANDERSONAS IR J. SKABLAUSKAITĖ

INDRĖ ŽAKEVIČIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Esminiai žodžiai: *groteskas, paralelės, tekstas, realybė, literatūra, autentiška*.
Key words: *grotesque, parallels, text, reality, literature, authenticity*.

Išgirdus pačią „geniaus“ sąvoką, susimąstoma apie žmogaus galimybių ribas, apie genialumo ir talento santykį, pastangas apibrėžti intelektą ar įvertinti „normos“ ir „nuokrypio“ charakteristikas. Kadangi tokius klausimus tebegvildena socialinių mokslų ekspertai, šiame straipsnyje bus laikomasi pirminės *genius loci* reikšmės („...imperatorių laikais atsirado nuomonė, kad ir kiekviena vietovė turi savo dvasią globėją...“ (Verlag, 1997, 157), mėginant išryškinti kitiškumą ir ieškant skirtingų kultūrų bendrybių, atsiveriančių itin kūrybingų asmenybių literatūrinuose tekstuose.

Jolitą Skablauskaitę (1950) neabejotinai būtų galima vadinti kūrybiniu šiaurės Lietuvos gaivalu, keičiančiu realų pasaulį, nuolat perkuriančiu kasdienybę ir atskleidžiančiu kitokių kasdienio buvimo pavidalus. Amerikiečių autorius Sherwoodas Andersonas (1876–1941) taip pat gyveno tarsi prasilenkdamas su kasdienos normomis, teigdamas savo atrastas tiesas ir, atvirksčiai, griaudamas įsigalėjusį nuolat laimingo amerikiečio mitą, stengdamasis grąžinti iškreiptai realybei tikrumą.

Svarbiausias šio straipsnio tikslas – palyginti skirtingu metu kūrusių dviejų itin įžvalgių asmenybių konstruojamus fikcinius pasaulius, pabrėžiant grotesko teikiamas galimybes, ir apmąstyti pačios vietos sąlygiškumą talentingos asmenybės atžvilgiu.

„Esminis grotesko aspektas – netikrumas ar neaiškumas. Autorius mėgaujasi stulbindamas skaitytoją ar žiūrovą itin netikėtais įvykiais. Iš pirmo žvilgsnio visai ramūs epizodai pavirsta į baisius įtampos kupinus košmarus. Anot Wolfgango Kayserio, nuostaba – svarbiausias grotesko tradicijos komponentas. <...> Autorius griebiasi įvairiausių būdų, kad tik sukurtų pasaulį, kuriame žmogus būtų taip nutolęs nuo savosios aplinkos, jog paklustų bet kokiam įsivaizduojamam netikėtumui ar keistenybei.“ (Troiano, 1977). Šiuo aspektu J. Skablauskaitės ir Sh. Andersono groteskai skiriasi. Andersoniškąjį groteską iškart atkoduoti sunku, nes netikėtumas ar keistenybė reiškiasi ne konkrečiais fiziniais pavidalais, bet personažams bendraujant, kuriant ir ardant trapius santykius. Žmogui įprasta aplinka sureikšminama ir skaitytojai parodoma iš taip arti, kad menamas vaizdas deformuojasi, ir randasi individualus įsivaizdavimas, turbūt analogiškas Sh. Andersono minimai žmogaus susikurtai tiesai. Šis autorius išgarsėjo sukūręs „naują žmogaus tipą – žmogų groteską, kurio išorės ir vidaus keistumu pabrėžia amžiaus pradžios pasaulio disharmoniją, individo ir socialinės

aplinkos nesuderinamumą. Š. Andersono personažų groteskiškumas – tai jų dvasinio liguistumo žymė, jų vienetinės, nesugebėjimo bendrauti su žmonėmis, draugystės ir meilės ilgesio, slopinamos prigimties, iliuzijų žlugimo išraiška.“ (Pavilionienė, 1991, 600). Sh. Andersono grotesko sampratą būtų galima apibrėžti paties rašytojo prozos teksto atkarpa:

Pačioje pradžioje, kai pasaulis buvo dar visai jaunas, egzistavo daugybė minčių, bet nebuvo tokio dalyko kaip tiesa. Visas tiesas žmogus susikūrė pats ir kiekvieną išsivedė iš daugybės miglotų minčių. Taip pasaulyje atsirado aibė tiesų, ir visos jos buvo nuostabios. <...> Šimtų šimtai buvo tų tiesų, ir visos viena už kitą nuostabesnės.

Ir tada atėjo žmonės. Kiekvienas, eidamas pro šalį, čiupo kurią nors tiesą, o stipresnieji – net po visą dešimtį.

Tos tiesos ir padarė žmones groteskais. <...> ...vos tik žmogus išsirinko kurią nors tiesą, paskelbė sava ir pasiryžo jos laikytis, jis iškart tapo grotesku, o prisiimtoji tiesa virto melu (Andersonas, 1991, 8–9).

Išeitų, jog, užvaldyti savosios tiesos, žmonės iš tikrųjų nebeatpažįsta tikrumo, nesuvaldymo sąlygiškumo, kartais net savo vidaus užkaborių, nes jau iškart yra pasmerkti izoliacijai ir vienetvei: mano tiesa tau atrodo tik mano, nes tu pats turi savąją, vadinasi, mes neįstengsime vienas kito suprasti. Dėsniai tiesa virsta melu kitų atžvilgiu, o tos tiesos „šeimininkas“ kitų akyse – grotesku. Kadangi kiekvienas turi po tiesą („o stipresnieji – net po visą dešimtį...“), pasaulis taip pat tampa pasmerktas virsti milžinišku grotesku.

Amerikiečių autoriaus groteskas dramatiškas, suponuojantis negalimybės nuojautas. Sh. Andersono apsakymuose jau vien pastanga atsimerkti ir paneigti žmogaus-grotesko melą yra nepaprastai vertinga, nors dažniausiai lieka bevaisė. Tokią pastangą galima vadinti savita epifanija, tik suvokimo akimirka amerikiečių autoriaus kūriniuose dažnai būna ganėtinai skausminga: suvokiama nieko nežadanti realybė, niekuo neužpildoma tuštuma, negalimybė ką nors pakeisti, arba aiškiai pajuntama, jog praregėjimo akimirkos žavesį ar džiaugsmą užgoš neišsipildymo ar laikinumo nuojautos. Malcolmo Cowley'aus teigimu, „Andersonas niekada nepaliovė rašyti pabrėždamas praregėjimo akimirką, tačiau jo žodžiai visada sušvisdavo naujai, kadangi apsakymas turėdavo tiek galimų variantų, kiek veidų jis (Andersonas – I. Ž.) išvysdavo savo sapnuose. Už vieno veido slypėdavo nepaklusnumo akimirka, už kito – rezignacija <...>, už trečio veido – savęs pažinimo akimirka, už ketvirto – apgalvota saviapgaulė.“ (Cowley, 1960, 8). Sh. Andersonas tarsi atkartojo savo sukurto personažo rašytojo (apsakymas „Groteskų knyga“) kūrybos principą: kurdamas groteską kūrė kaukę, kurios, deja, jo personažai niekada negalėdavo nusiplėšti ir galiausiai su ja suaugdavo, nė nebeprisimindami kažkada turėję veidą.

J. Skablauskaitės personažams kaukės nereikalingos, nes dažniausiai jie patys persikeičia savo vidumi, sąmoningai prisiimdami naująjį vaidmenį, primestą netikėtai pasisukusio gyvenimo. Jie tampa groteskais tik patekę į groteskų pasaulį, tačiau neužsimiršta esą svečiai. Jiems suteikiama galimybė patirti kitokią būtį, kad vėliau galėtų laisva valia pasirinkti – likti keistame gyvenime su juo susitaikant ir prisitaikant ar grįžti atgal, į įprastą buvimą. Jų veidų nepavadinsi andersoniškais atskirų būsenų ar savybių kodais, nes už šių veidų beveik visada slypi troškimai, lydimi išsipildymo vilčių. J. Skablauskaitė dažnai nenužymi aiškios

ribos tarp sąlygiškai menamo groteskiškojo pasaulio ir įprastos realybės, todėl skaitytojas gali susipainioti, kuris buvimas groteskiškesnis – nesvetinga buitį, verčianti svajoti, ar stebuklingai iškreipta fikcinė būtis. Skaitytojas turi itin budriai sekti veiksmų ar vyksmų giją, nes patikėjęs fikcine realybe staiga pasijunta metamas akistaton su stebuklu. „...atsipalaidavimo–įtampos paradoksas <...> paverčia groteską intensyvia estetinė patirtimi. <...> mintis apie tai, jog menas sukuria „kognityvią įtampą“ tarp formalių lūkesčių ir tų lūkesčių „pažeidimų“, galėtų būti traktuojama kaip bendras grotesko dinamikos modelis. Sutrikdyti – tai išjudinti.“ (McNeil, 1990, 20). Estetinė patirtis skaitant J. Skablauskaitės kūrybą itin turtinga.

Šiuos svarstymus geriausiai iliustruoja J. Skablauskaitės apsakymo „Marija“ ir Sh. Andersono kūrinio „Moteris iš Naujosios Anglijos“ palyginimas. Stebėtinai panaši šių abiejų tekstų atmosfera, kompozicija, ryškėjančios prasmės. Abiejuose kūriniuose pabrėžiamas virsmo laukimas, pastangos ištrūkti iš kasdienio nuobodulio, dvasios polėkių prabudimas. Įdomu tai, kad abiejuose apsakymuose pagrindinių personažų paveikslai tarsi dubliuoti: Sh. Andersono apsakymo veikėja Elsė stebi savo pusseserę Elizabetą, kuri gali būti traktuojama kaip savita jos alternatyva, kitokia jos pačios gyvenimo galimybė ar įmanomas variantas. J. Skablauskaitės Marija pati „susidvejina“, groteskų pasaulyje tapdama Ija. Elsės pasyvumą ir kompleksus kompensuoja Elizabetos šūksniai kukurūzų laukuose, jos gaivališka, berniokiška prigimtis, giliai viduje slypintis gamtiškas primityvumas, pirmykštiškumas:

Ji cypaudavo, rėkaudavo, kaip pamišusi lėkdavo paskui šunis, landžiodama per vielų tvoras susiplėšydavo suknėlę, o kai šunys sugaudavo triušį ir jį papjaudavo, Elizabeta puldavo ir atimdavo grobį jiems iš nasrų. Gaištančio gyvulėlio kraujas lašėdavo jai ant drabužių. Ji sukdavo triušį sau virš galvos ir šaukdavo. (Skablauskaitė, 1986, 93).

Jau vėliau Elsė tarsi imituoja pusseserę, pasiryždama įžengti į kukurūzų tunelius ir duodama valią raudai – savitai Elizabetos šūkalojimų transformacijai.

J. Skablauskaitės Marijos gyvenimas naujuose namuose pajavirnamas mistiškų būtybių, „nuolankių, panašių į avis“, „spoksančių kvailomis akimis“, verkiančių ir kuždančių. Ją aplanko naujojo, tariamai alternatyvaus pasaulio gyventojos – „moterys, panašios į juodus šikšnosparnius“, „skraidančios po koridorių“ ir be paliovos šleikščiai besišypsančios, „tarsi joms kas ant lūpų būtų uždėjęs sraiges be kiautų“ (Skablauskaitė, 1986, 46). Mariją kartais ima kamuoti vizijos: „...jai vaidenasi, kad iš sodo pakraščio nuo senelio kapo šliaužia juodos didelės kirmėlės ir šnypščia... <...>. Dabar ji regi tik plačią erdvią lysvę, panašią į operacinę. Raudoni burokų lapai primena kruvinas žmogaus kūno dalis“ (Skablauskaitė, 1986, 48).

Skirtingai nuo Elsės pavyzdžio, Marijos naujojo gyvenimo įspūdžiai nėra kokia nors įprastos kasdienybės kompensacija; jie gali būti traktuojami kaip pasąmonės balsas, išgirstas atsidūrus neįprastoje erdvėje. Elsė mėgina imituoti Elizabetą, o Marija sprunka nuo Įjos, pakludama nerealių šikšnosparniškų moterų nurodymams: „Mes laisvi paukščiai, o tu... Ija, privalai apsispręsti“ (Skablauskaitė, 1986, 46). Elizabetos gyvenimas pasirodo kaip Elsės gyvenimo projekcija, Elsės nerealizuota galimybė ar įmanoma perspektyva. Marija, tapusi Ija, nesijaučia pasiekusi aukštesnio buvimo lygmenį; čia ji sukaustyta jau groteskiškojo pasaulio taisyklių.

J. Skablauskaitės Marija ne stebi, o išgyvena alternatyvų savo pačios gyvenimą, patiria kitą menamo gyvenimo galimybę. Palikusi pamėklišką kafkiško viešbučio kambarį ir savo įprastą veidą jame, ji pasileidžia keliu lyg ir neturėdama konkretaus tikslo, pasidavusi staiga

pasrūvusiai kitokio buvimo tėkmei: „Turėsiu susitaikyti su likimu, visko gyvenime būna. Jeigu tave apkeitė... Bet kur aš einu?“ (Skablauskaitė, 1986, 28). Marija pati sau ramiai konstatuoja: „tave apkeitė“; jos kelionės kryptis nežinoma, tačiau Marija paklūsta būtinybei, keliauja vedama lemties, sutikusi išmėginti kitokį gyvenimą, o vėliau jau pati pasirenka grįžti į įprastumą. Amerikiečių autoriaus Elsė pašąmoningai jaučia būtinybę keisti aplinkinį pasaulį, o paskui gal ir pati pasikeisti, tačiau išvykusi iš savosios fermos, esančios Naujojoje Anglijoje, ji tik išmaino pamėgtą vietelę ant akmens, gulinčio sodo gale, į laiptelius prie naujojo namo Vakaruose. Naujoji vieta nesuteikia išganymo:

Kukurūzų laukai išaugo tokie dideli, kad pro juos nieko nebesimatė. Jie stūksojo kaip mūras, ir tėvo namas ant mažo, pliko žemės plotelio atrodė tarsi už kalėjimo sienų. Elsei pasidarė liūdna pagalvojus, kad atvažiavo į Vakarus, į šias bekraštes platybes tik tam, jog pasijustų atsidūrusi dar ankštesniame pasaulyje, negu gyveno lig tolei (Andersonas, 1991, 90).

Elsė pasyvesnė už Mariją; ji pajunta turinti kitokio gyvenimo galimybę tik važiuodama į naująją vietą, tačiau ten nuvykusi ji vėl sustingsta, bijodama patirti kukurūzų tunelių slepiamas paslaptis.

J. Skablauskaitės Marija taip pat išvysta kukurūzų laukus, kurie nuo jos slepia mįslingą pasaulėlį, gyvenimą kitame lygmenyje, gyvenimą kitaip: „Tebelyja. Jos drabužiai šlaputėliai. Ji pradeda bėgti, ir virš galvos šnarėdami susiglaudžia stiebai. Kukurūzai prasiskiria, ir ji regi didelę sodybą, apsodintą aukštais uosiais“ (Skablauskaitė, 1986, 29).

Būtent šioje sodyboje Marija tampa Ija, auksaranke siuvėja, senutės Valančienės „kaline“. Kukurūzų kalėjimas abiem veikėjoms (Elsi ir Ijai) tampa naujų potyrių erdve, tik Ija turi galimybę pasirinkti – jos valia susirasti kelią per kukurūzų lauką, vedantį atgal: „Ji galvoja, kad vienkiemis yra panašus į nedidelę salą, kad jos gyvenimas jame – tik laivo laukimas. O kodėl vienąkart nenusiirti iki kelio, panašaus į tiltą? Tik neaišku, kur jis baigiasi, į ką atsiremia?“ (Skablauskaitė, 1986, 50–51).

Elsė, galima numanyti, naujajame name („Jis buvo kaip sala, iškilusi virš jūros“ (Skablauskaitė, 1986, 89)) įkalinta visam gyvenimui. Elsė ir Ija gyvena „salose“, izoliuotose vietose, kukurūzų laukuose kyšančiuose mikropasaulyuose, suponuojančiuose jų dvasios būsenas; Elsė jaučiasi kaip belaisvė, atskirta nuo visaverčio gyvenimo džiaugsmų, o Ija tariausi atsidūrusi laikinuose namuose, tarsi leidusis į savotišką avantiūrą, savo valia įsikalinusi ir pasidavusi nenuspėtai lemčiai. Senutės Valančienės namų kalėjimas jai tampa atrakcija, kurios atsakyti ji gali kada panorėjusi. Šioje saloje Ija gyvena laisva nuo atminties, nuo savojo realaus gyvenimo, tačiau dabar priklausoma nuo groteskiškojo pasaulio taisyklių, su kuriomis iš pradžių neprieštaraudama susitaiko ir kurių klusniai laikosi. Ji pati tampa grotesku tarsi išmėgindama alternatyvą – kitokį gyvenimą, kitame lygmenyje. Ir čia ją ima varginti groteskiška monotonija, varanti atgal į realiąją, priprastą rutiną. Elsei egzistuoja vienintelė, tik svajose persikeičiančios slegiančios kasdienybės rutina, kuri ją užgula kaip nuosprendis.

Vienumos valandėles Ija linkusi praleisti palėpėje: „Dabar savo išieginęs dienas praleidžia ant aukšto, <...> žiūri pro palėpės langą į laukus; iš čia toli matyti, regi net miestelio varpinę lyg ploną, šviesų brūkšnelį, įsirėžusį dangun, o dangus mėlynas, šviečia saulė, tik ar ilgam: vėl atuš lietūs. Už nugaros krebžda pelės, ir Ijai ramu“ (Skablauskaitė, 1986, 45).

Aptardamas vaizduotės fenomenologijos klausimus, Gastonas Bachelard'as daro išvadą, jog stogas ar palėpė visada gali būti suprasti kaip nuoroda į racionalumą: „Stogas iškart pareiškia savo buvimo pagrindą: jis teikia pastogę lietaus ir saulės bijančiam žmogui. <...> Pats svajotojas taip pat mąsto realiai: jam stogas perveria debesis. Į stogą kreipiamos mintys aiškios. <...> Palėpėje dienos patirtis visada gali išdildyti nakties baimes“ (Bachelard, 1993, 334–335). Būtent palėpėje Ija geba susitelkti ir, kaip galima numanyti, patirti tikrą buvimą santykinai tikrame pasaulyje. Sh. Andersono Elėsė į pastogę kopia pajutusi ypatingą nusiteikimą: „Elėsė užlipo viršun, bet į savo kambarį nėjo. Ji staiga panūdo nuotykių. Viršutiniame namo aukšte buvo daug kambarių ir kai kuriuose iš jų langai buvo be stiklų. Tie langai buvo užkalti lentomis... <...> Galiniame kambaryje viena užkalto lango lenta buvo sulūžusi, pro ją į kambarį buvo įskridęs paukščiukas ir nebegalėjo išskristi“ (Andersonas, 1991, 95).

Elėsė viršutiniame namo aukšte taip pat patiria tikrąją realybę, susivokusi esanti kalinė ir priėmusi tą akimirką jai svarbų sprendimą: „...Elėsė bėgo į laukų platybes. Ji norėjo ištrūkti iš savo gyvenimo ir patirti naują, saldesnį gyvenimą, slypintį, kaip jai dingojos, kažkur laukuose.“ (Andersonas, 1991, 96). Įdomu tai, jog Elėsės kambarys, kuriame ji nuolatots gyvena, taip pat yra viršutiniame namo aukšte; vadinasi, nuo nakties baimių ar iracionalaus pasaulio dvelkimo jai tarsi nebėra kur pasislėpti. Išeitų, jog ji kasdien „mąsto realiai“ ir drauge tarsi slopina pasąmonės balsą. Prieš pasiryždama patirti nuotykių ji aplenkia savo kambarį („tylutičiai užlipo laiptais, prasėlino pro savo miegamąjį ir, atidarinėdama duris, perėjo visus kambarius“ (Andersonas, 1991, 95), nes namas jai nebėra G. Bachelard'o apibrėžta „pagrindinė apsaugos zona“ (Bachelard, 1993, 344) ar stabilumo gerąją prasmę pagrindas, namas jai – kalėjimas, „namas vidury kukurūzų laukų, drebinamas vėjų, <...> nykiausia vieta pasaulyje“ (Andersonas, 1991, 98).

Senutės Valančienės namas Ijai taip pat virsta savitu būtinu kiautu, atitveriančiu nuo įprastumo, tačiau tame statinyje yra palėpė, keistojo namo neutrali vieta, besiremianti į debesis ir pro langą atverianti skaidrias erdves – kelią svajoms ir mąstymams. Toje palėpėje groteskiškas pasaulis transformuojasi, iracionalaus pasaulio, į kurį pateko Ija, ženklai išblėsta, ten Marija gali atgauti negroteskiškąjį savo veidą. Elėsė groteskiškos grimasos nusitrinti neįstengia – nusileidusi į tariamą požemį, kukurūzų tunelius (tuneliai gali būti tapatinami su iracionaliuoju pasauliu, sudarančiu opoziciją racionaliajam; jie gali atstoti G. Bachelard'o siūlytą rūšio sampratą, kurią filosofas aptaria kaip priešpriešą palėpei), ji tegali imituoti savo numanomos alternatyvios būties reprezentantę Elizabetą. Sh. Andersonas savo personažui kuria kliūtis, neleidžiančias nusiplėšti grotesko kaukės (viena didžiausių kliūčių Elsei – Elizabeta, jau įkūnyta santykinai numanomo ar įmanomo Elėsės gyvenimo galimybe); J. Skablauskaitės Ija gali ieškoti išeičių pati – jos valia apsispręsti, grįžti į realų gyvenimą ar likti groteskiškajame pasaulyje, keistame, bet žaviame, nes kitokiame.

Sh. Andersono Elėsė ir J. Skablauskaitės Marija labai panašios, jau vien turint galvoje įdomius sutapimus: jos abi dvasios pasaulio virsmus patiria rugpjūtį, brandos metą, Elėsės praregėjimas, dvasios sukrėtimas, galiausiai nedavęs jokių rezultatų ir, kaip galima numanyti, niekaip nepaveikęs jos tolesnio gyvenimo, palydimas audros ir liūtis; Marija virsta į Iją taip pat lyjant, o apsisprendžia grįžti į įprastumą pliaupiant liūčiai, kuri užsitęsė net tris savaites; abiejų „antrininkės“ (Elizabeta ir Ija) turi po tris šunis, abiejų gyvenimus netiesiogiai veikia motinos (Elsei – trukdo, Ijai – pagelbsti), jas abi į naują buvimą gabena traukiniai (Elėsė – į tariamą kitokį pasaulį, vėliau virtusį izoliuota sala, o Iją – iš izoliuotos salos į

kasdienę buitį). Mariją-Ilą ir Elbę artina patiriamos ir išgyvenamos ypatingos akimirkos: jos abi pajunta nepaaiškinamus vidinius impulsus, skatinančius veikti:

Ila sėdi prieblandoje ir klausosi savo širdies. „Taip norisi kažką sunkaus nuo savęs nuplėsti ir lyg žvėriui dumti per laukus. Bet negalima...“ (Skablauskaitė, 1986, 51).

Elsei atrodė, kad jau kelias valandas ji šitaip tyliai ir ramiai guli tarp kukurūzų. Kažkur giliai viduje slypėjo jausmas, jog tuojau pat kažkas atsitiks, jog ji nuskries kažkur, atitrūks nuo savo ir visų artimųjų praeities. Mintys nebuvo konkrečios (Andersonas, 1991, 96).

Abi „belaisvės“ tą akimirką suvokia, jog išgyvenami polėkiaiai tada taip ir liks neįgyvendinti („Bet negalima...“; „Mintys nebuvo konkrečios“), tačiau šios ypatingos akimirkos paveikta Marija-Ila jau vėliau ryžtingai apsisprendžia palikti salą kukurūzuose. Elbė grįžta į atsipykusius namus ir, kaip galima numanyti, galutinai pasiduoda taip ir neįveiktam stinguliui.

Marija-Ila viena atstoja Elbę ir Elizabetą, pasyvų groteską ir nenustygstantį gaivalą; ji geba būti racionali ir praktiška, atsiduodanti lemčiai ir paklūstanti savo pačios vidiniam kuždesiui. Ji neieško vienos tiesos, tiksliau, neužsimeta pasirinktosios tiesos naštos, todėl laimi. J. Skablauskaitės sukonstruotas Marijos-Ilos gyvenimas – tarsi kitaip suprojektuotas, apgręžtas kita kryptimi Elbės buvimas. M. Cowley'aus teigimu, „dažnai nuostabių Andersono apsakymų centras būna akimirkos, kurios apskritai niekaip nesibaigia...“ (Cowley, 1960, 11). Jos nesibaigia, tik priblėsta, kuriam laikui palikdamos širdyse kuriamų groteskų maudulį ir neišsipildymo jausmą, diktuojantį mechaniško gyvenimo ar monotoniško egzistavimo taisykles.

Aptardama grotesko ypatumus lietuvių tapyboje Rūta Kraujalytė daro išvadą, jog „9–10 dešimtmečio tapytojai imasi fantastinio grotesko, brutalios deformacijos, atgrasios patologijos vaizdavimo, siekdami akcentuoti žmogaus dvasinę krizę, jo ribotumą“ (Kraujalytė, 2001, 175). 9-tajame dešimtmetyje lietuvių autorės J. Skablauskaitės kuriamą groteską taip pat tiktų pavadinti fantastiniu, tik čia deformacija nėra brutali. Kita vertus, „stebint groteskinę deformaciją, siaubas mus apima kaip tik todėl, kad matome mūsų pažįstamą pasaulį, kuriame suardyta istorinė ir formų tvarka, kurio tikrumu staiga suabejojame, taip pat kaip ir galimybę gyventi jame. Tad grotesko atveju kalbame ne apie mirties, o apie gyvenimo svetimą pasaulį baimę“ (Kraujalytė, 2001, 157). J. Skablauskaitės Marija-Ila nepabūgsta gyvenimo svetimame pasaulyje, tarsi nė neabejodama jo tikrumu, ir atsidūrusi jame ji pati gali būti traktuojama kaip groteskiška figūra; ištrūkusi iš svetimo pasaulio, Marija-Ila tampa kaukėtu kasdienybės žmogumi, privalančiu derintis prie realybės diktuojamų įprastų normų. Groteskiškas pasaulis jai – vertinga patirtis, pokštas, avantiūra, turinti laimingą pabaigą. J. Skablauskaitės kuriamas groteskiškas piešinys – spalvinga erdvė, greičiau traukianti, o ne baugiai atstumianti, trikdanti, bet kartu viliojanti žaviomis keistenybėmis, artinanti prie menamo natūralumo, pasąmonės sferos.

Sh. Andersono Elbės egzistavimas irgi gali būti suprastas kaip gyvenimas jos dvasiai svetimame pasaulyje; žvelgiant Elbės akimis, ją supanti aplinka atrodo deformuota ir svetima, nes neatitinka jos poreikių, nepadedą įgyvendinti dvasios polėkių. Elbė neturi pasirinkimo – negali pasitraukti nei į geresnį, nei į prastesnį pasaulį ir todėl neįstengia įveikti stingulio ar atsikratyti groteskiško įvaizdžio. Sh. Andersono groteskas niūresnis, nes prielaidos jam

atsirasti slypi autoriaus kuriamuose personažuose: „nesugebėdami nuoširdžiai bendrauti, jie tampa emociniais luošiais“ (Cowley, 1960, 14).

Pasakiškai groteskiški J. Skablauskaitės tekstai įprasto gyvenimo realijas atspindi vizualiai labiau deformuotas, tačiau toji deformacija nėra tokia trikdanti ir slegianti, kaip iškreipta Sh. Andersono groteskų būtis. Amerikiečių autoriaus apsakymuose kuriama groteskiška atmosfera, kurią sąlygoja vidinis veikėjų nusiteikimas, iš pirmo žvilgsnio menkai skiriasi nuo įprasto buvimo, tačiau koduoja negalimybę keistis ir ką nors keisti.

„Grotesko autoriai tyčia pabrėžia neįtikėtinas prieštaras, išryškinančias nuojautas, jog pasaulis neprognozuojamas. Viena dažniausių tokių prieštarų – konfliktas, kylantis tada, kai autentiški jausmai ir troškimai susigrumia su individui visuomenės primestomis prievolėmis; šis neatitikimas virtualiai iškreipia realybę“ (Troiano, 1977). Toks apibendrinimas vienija abiejų aptartų autorių sukurtas fikcines erdves ir pabrėžia abiejų rašytojų apsakymuose aki-vaizdų prioritetą autentiškiems jausmams. Skirtingu metu ir skirtingose kultūrose sukurti tekstai, panašūs aktualizuojamais autentiškų jausmų ir primestų prievolių kontrastais, leidžia daryti prielaidą, jog konkrečių vietų „dvasios globėjos“ moderniaje pasaulyje universalėja – išlaikydamos savitą balsą, jos siunčia panašias žinutes, liudijančias žmogaus ribotumą ir beribiškumą.

LITERATŪRA

- Andersonas Š. (1991). Apsakymai. Vertė D. Kuisienė. Vilnius: Vaga.
- Bachelard G. (1993). Svajonių džiaugsmas. Vilnius: Vaga.
- Cowley M. (1960). Introduction // Anderson Sh. Winesburg, Ohio, New York: The Viking Press.
- Kraujalytė R. (2001). Groteskas lietuvių tapyboje // Darbai ir dienos, Nr. 26.
- McNeil D. (1990). The Grotesque Depiction of War and the Military in Eighteenth-Century English Fiction. University of Delaware Press.
- Pavilionienė M. A. (1991). Gyvenimas, ne mirtis, yra didysis nuotykis // Andersonas Š. Apsakymai. Vertė D. Kuisienė. Vilnius: Vaga.
- Skablauskaitė J. (1986). Tik šviesūs paukščiai naktį. Vilnius: Vaga.
- Troiano J. J. (1977). The Grotesque Tradition in *Medusa* by Emilio Carballido. <http://digitalcommons.providence.edu/inti/vol1/iss5/15> (žiūrėta 2012 05 30).
- Verlag A. K. (1997). Antikos žodynas. Vertė R. Kumžienė, A. Tekorius, A. Trakymas. Vilnius: Alma littera.

Indrė Žakevičienė

GENIUSES OF THE AUTHENTIC SELF: SH. ANDERSON AND J. SKABLAUSKAITĖ

Summary

The main aim of the article is to compare fictional worlds of two authors of two different cultures and periods – American writer Sherwood Anderson (1876–1941) and Lithuanian author Jolita Skablauskaitė (1950), to ponder upon the possibilities of literary grotesque and the validity of the term *genius loci* nowadays. Reality of everyday life in J. Skablauskaitė's texts is more distorted, but this grotesque deformation is not so embarrassing or depressing as perverted being of Sh. Anderson's characters. Specific atmosphere in the texts of American writer is stipulated by the relations between odd characters and their unusual moods, though from the first sight it could resemble quite usual everyday life. Nevertheless American grotesque

encodes impossibility to change something or to change oneself. J. Skablauskaitė's grotesque is a bit different – marked by specific potential and a kind of more “visual”. These texts written in different cultures and on different time are alike by encoded particular contrasts between authentic feelings and enforced obligations. American and Lithuanian authors used their own notions of grotesque, but the messages they have sent are the same – a human-being is limited and limitless at the same time. So may be, we could say, that the term *genius loci* could be understood in a broader sense – as a creative guiding spirit, in charge of the territory, encompassing the whole world.